

УДК 174:37.013]:004.773.5/.7:316.77

Пискун Оксана

ORCID 0000-0002-9825-8741

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: oks76@ukr.net

Джевага Григорій

ORCID 0000-0001-6853-885X

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: dzhevaaga@gmail.com

Носовець Наталія

ORCID 0000-0003-1536-4870

Кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: rrrtrpr@gmail.com

ДІДЖИТАЛ-ЕТИКЕТ: ПРАВИЛА КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ

Стаття присвячена актуальному напрямку розвитку сучасної освіти – її цифровізації. Цифровізація освіти призвела до необхідності формування у всіх учасників педагогічного процесу спеціальних діджитал-навичок комунікації, розробки нових норм і правил спілкування у цифровому середовищі. У зв'язку з цим зазнала змін етика і культура професійного педагогічного спілкування. Звичне навчальне заняття перетворилося на онлайн-конференцію, де відсутній безпосередній контакт учасників, де педагог вимушений кардинально перебудувати способи подачі навчального матеріалу, по-новому організувати практичну роботу, групову взаємодію здобувачів освіти і використовувати нові способи здійснення зворотнього зв'язку.

У статті доводиться важливість володіння діджитал-етикетом не лише для педагога, але й для усіх учасників онлайн-спілкування, адже від цього залежить ефективність усього педагогічного процесу. Розглядаються методичні та етичні аспекти цифрової комунікації. Особливу увагу приділено технічним аспектам проведення навчальних відеоконференцій. Також наведено результати педагогічного досвіду авторів з організації онлайн-комунікації.

Метою статті є дослідження особливостей педагогічного спілкування в цифровому середовищі (зокрема під час проведення відеоконференцій) у різних його аспектах – психологічному, методичному, етичному та технічному, а також виведення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності онлайн-комунікації.

Методологія дослідження: аналіз і систематизація наукових публікацій і педагогічного досвіду з теми дослідження, інтерпретація та узагальнення результатів, складання практичних рекомендацій.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні значущості навичок діджитал-етикету для усіх учасників педагогічного процесу та у визначенні норм і правил педагогічного онлайн-спілкування під час проведення відеоконференцій.

Висновки. Зростаючий вплив технологій і зміни в соціальному та економічному середовищі змушують освітні інституції, педагогів і здобувачів освіти адаптуватись до нових реалій. Онлайн-освіта стала важливим елементом освітнього процесу і вимагає специфічних навичок і підходів до взаємодії. Застосування цифрового етикету є надзвичайно важливим аспектом цього адаптаційного процесу. Діджитал-етикет визначає норми та правила поведінки в цифровому просторі, що сприяють зручності, продуктивності та повазі під час онлайн взаємодії. Це може включати такі аспекти, як

вчасне приєднання до відеоконференції, відповідальне використання камери та мікрофона, уважне слухання і викладання, використання адекватних комунікаційних засобів та інші.

У майбутньому, із зростанням технологічних можливостей, можуть з'явитись нові способи взаємодії в цифровому просторі, а діджитал-етикет може зазнавати змін і доповнень. Це вимагатиме від учасників освітнього процесу постійного навчання та адаптації до нових вимог і стандартів. Необхідність удосконалення навичок діджитал-етикету залишається актуальною навіть в офлайн-освіті, так як цифрові інструменти і комунікація в інтернеті стають все більш невід'ємною частиною нашого повсякденного життя.

Ключові слова: цифровізація педагогічної діяльності, онлайн-комунікація, відео-конференція, діджитал-етикет (цифровий етикет), цифрова компетентність педагога.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства справедливо називають епохою тотальної діджиталізації. Адже цифрові послуги наскрізь проникли у побутове та професійне життя кожної людини і внесли значні зміни до культури спілкування. Особливо відчутні зміни відбулися у сфері освіти у зв'язку з вимушеним переходом на дистанційне навчання.

Підвищення ефективності спілкування в умовах віртуального середовища вимагає від особистості специфічних навичок діджитал-етикету. Ці навички є надзвичайно важливими у педагогічній діяльності, причому як для педагогів, так і для здобувачів освіти. Адже від ступеня розвиненості цифрової грамотності і навичок цифрового етикету обох сторін спілкування залежить комфортність і зручність віртуального простору, заощадження часу і сил, продуктивність спілкування і навчального процесу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання педагогічного діджитал-етикету безпосередньо пов'язане з цифровою компетентністю, яка, згідно з Законом України «Про освіту», є однією з ключових компетентностей, необхідних сучасній людині для успішного функціонування в суспільстві.

Дослідження шляхів формування і розвитку цифрової компетентності ведуться в різних напрямках. Більшість наукових публікацій українських і зарубіжних науковців присвячено виділенню та обґрунтуванню структурних компонентів, змісту, засобів і методів формування цифрової компетентності у педагогів та здобувачів освіти (М. Є. Андрос, О. В. Базелюк, О. А. Бойченко, О. Ю. Буров, І. В. Іванюк, Л. А. Карташова, А. М. Карташов, І. В. Пліш, В. Ю. Биков, Н. І. Гендина, С. О. Зайцева, Н. В. Морзе, Ф. Ю. Уваров, Р. Райс, М. Мак-Креді, Ш. Чанг та інші). Слід зазначити, що поняття цифрової компетентності та цифрової грамотності у багатьох дослідженнях використовуються як синоніми.

Психологічні аспекти педагогічного спілкування у цифровому вимірі досліджують С. О. Гарькавець і Л. П. Волченко. Особливу увагу вони звертають на збільшення спроможності вчителя вживати невербальну мову в педагогічній діяльності в онлайн-форматі з урахуванням домінантних репрезентативних систем учнів [3, 45-51].

Нормам і правилам спілкування в цифровому середовищі присвячено чимало публікацій, інтернет-статей і форумів. У них наводяться загальні рекомендації щодо поведінки під час ділового і педагогічного онлайн-спілкування, проведення аудіо- і відеоконференцій, спілкування в соціальних мережах. Аналізують як позитивні, так і негативні сторони цифрової комунікації. Також обговорюються різноманітні аспекти професійної і навчальної діяльності, нові форми командної роботи в онлайн-режимі, нові вимоги до організації робочих місць, способи формування і розвитку нових актуальних навичок взаємодії у віртуальному просторі.

Отже, наразі питання цифрового етикету в педагогічній діяльності є надзвичайно актуальним і потребує більш глибокого усебічного дослідження з розробкою конкретних практичних рекомендацій.

Метою статті є дослідження особливостей педагогічного спілкування в цифровому середовищі (зокрема під час проведення відеоконференцій) у різних його аспектах – психологічному, етичному та технічному, а також виведення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності онлайн-комунікації.

Методологія дослідження: аналіз і систематизація наукових публікацій і педагогічного досвіду з теми дослідження, інтерпретація та узагальнення результатів, складання практичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання сучасних цифрових технологій ставить освітню діяльність на перетин двох світів – реального та віртуального. Освіта в цифровому середовищі забезпечує інноваційні можливості міжособистісної комунікації, обміну знаннями, ідеями і досвідом між педагогом та здобувачем освіти за допомогою комп'ютерних технологій. В таких умовах класичні методи навчання доводиться переглядати, вдосконалювати або докорінно змінювати. Цифровізація освіти уможливила інтенсифікацію освітнього процесу, збільшення швидкості та якості сприйняття, розуміння і засвоєння навчального матеріалу. Сучасний педагогічний працівник має бути готовим до використання цифрових технологій і ефективного їх застосування у своїй педагогічній діяльності, а отже – володіти цифровою компетентністю [2].

Цифрова компетентність передбачає впевнене та критичне використання цифрових технологій у професійній діяльності, повсякденному житті та спілкуванні [6]. Цифрова компетентність дозволяє людині бути успішною у сучасному інформаційному просторі, управляти інформацією, формувати

важливі життєві навички [2]. У 2021 році Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей до 2025 року [4], що підкреслює особливу важливість даної теми.

Європейська рамка цифрової компетентності для освітян (DigCompEdu) описує те, як цифрові технології можна використовувати для освіти та навчання. Свої рекомендації вона подає в документі, який описує 22 компетентності, що згруповані в шести сферах цифрової компетентності вчителів:

- 1) професійне залучення (використання цифрових технологій для спілкування, співпраці та професійного розвитку);
- 2) цифрові ресурси (пошук, створення, обмін цифровими ресурсами);
- 3) викладання й навчання (управління та організація навчальним процесом за допомогою цифрових технологій);
- 4) оцінювання (використовування цифрових технологій та стратегій для оцінювання учнів);
- 5) розширення можливостей учнів (використання цифрових технологій для підвищення інклюзивності та активного залучення учнів до навчання);
- 6) сприяння цифровій компетентності учнів (надання учням можливості використання цифрових технологій для спілкування, створення контенту, розвитку та розв'язання проблем) [11].

Цифрова компетентність педагогічного працівника має забезпечувати розвиток широкого спектру усіх її складових, однією з яких є комунікація та співробітництво за посередництвом цифрових технологій. Педагоги мають розуміти, як цифрові технології можуть підтримувати спілкування, співпрацю, творчість та інноваційність, усвідомлювати їх функціональні особливості, обмеження, наслідки та ризики використання; загальні принципи, механізми та логіку, що лежать в основі створення цифрових сервісів, які постійно розвиваються, а також знати основи функціонування та використання різних цифрових пристроїв, комп'ютерних програм та мереж. Робота з цифровими технологіями та цифровим контентом вимагає рефлексивного та критичного, і водночас допитливого, відкритого та перспективного ставлення до їх розвитку, а також етичного, безпечного та відповідального підходу до використання цифрових ресурсів [6].

Згадаймо, що зміст педагогічної комунікації (спілкування) полягає в обміні інформацією, цілеспрямованій організації взаємовідносин між педагогом та здобувачами освіти, стимулюванні партнерів по спілкуванню до активної взаємодії, координації дій під час організації спільної діяльності, у встановленні порозуміння між партнерами по спілкуванню, обміні емоціями, здійсненні впливу з метою зміни думок і ставлень партнерів по спілкуванню [3, 52].

Комунікація через екран гаджета має важливі психологічні особливості, які необхідно знати і враховувати педагогові для підвищення ефективності спілкування. Якщо в безпосередньому спілкуванні відбувається взаємодія на візуальному, аудіальному та кінестезичному рівнях, то в умовах цифрового простору остання форма стає недосяжною. Також в дистанційному спілкуванні значно втрачають свій вплив невербальні засоби.

Для того, щоб ефективно доносити інформацію навчального та виховного змісту, педагог повинен мати розвинену мовну культуру, розбірливу дикцію, володіти великим словниковим запасом. Проте дослідники з'ясували, що вербальні мовні екстраполяції становлять лише 7% інформації, яка запам'ятовується людиною, а 93% змісту інформаційних повідомлень людина сприймає на рівні так званих невербальних або оптико-кінестетичних проявів [3], тобто в спілкуванні з учнями вчителі значно більшу частину інформації передають та відповідно сприймають не на рівні того, що промовляється, а з інтонації, темпу мови, міміки, жестів, пантоміміки, пози або положення тіла в просторі, дистанції спілкування, дотиків тощо. Психологи виявили, що освітня діяльність в онлайн-форматі буде більш ефективною, якщо педагог буде використовувати певні предикати у власній розповіді. Так, для кінестезиків такі предикати, як «відчуваю», «доторкнутись», «приємний», «солодкий» тощо є дуже важливими в описі тих подій або речей, що потребують значних когнітивних зусиль для свого розуміння (наприклад, «Це викликає неоднозначні відчуття, а тому потребує, щоб ми до цього доторкнулись»). Для візуалів варто використовувати такі предикати, як «уявляємо», «бачимо», «прозора», «дивитися», «ясно» тощо (наприклад, «Те, що ми бачимо, пролеє більше світла на рішення нашої задачі»). Для аудіалів – «послухайте», «голосно», «говоримо», «почути», «ритмічно» та інші (наприклад, «Треба працювати ритмічно, і ми знайдемо правильне рішення»).

Отже, для підвищення ефективності проведення навчальних занять в онлайн-режимі, педагогам необхідно знати та досконало володіти невербальними конструктами, що можуть посилити ефективність взаємодії з учнями, розвивати навички вживати невербальну мову в педагогічній діяльності з урахуванням домінуючих репрезентативних систем учнів [3, 46–51].

Цифрові технології вносять зміни до професійної педагогічної етики, до правил поведінки під час комунікації в цифровому середовищі. Саме тому з'явилося поняття цифрового або діджитал-етикету, якого мають дотримуватись учасники спілкування задля досягнення освітніх цілей.

Взагалі, етикет – це сукупність правил, вимог, норм, які регулюють зовнішні прояви поведінки усіх учасників взаємодії у певних ситуаціях. Поняття цифровий етикет або діджитал-етикет (Digital Ethics) – набір правил та норм поведінки в цифровому середовищі, прийнятний для суспільства.

Українські дослідники виділяють 8 принципів, що лежать в основі діджитал-етикету: демонстрація позитивного відношення, дотримання субординації, симетрії, дотримання особистих кордонів, зручності, економії ресурсів, традиційності та принципи конвенційності й безпеки [1].

Розглянемо конкретні вимоги цифрового етикету під час онлайн-комунікації, яких необхідно дотримуватись для того, щоб педагогічне спілкування не перетворилось на некерований балаган [5; 7; 10].

Усі, хто займаються онлайн-освітою, наразі дуже добре знають і про позитивні, і про негативні сторони комунікації в цифровому просторі. Проте, варто зауважити, що досягнути високих результатів в онлайн-спілкуванні й онлайн-навчанні можна лише завдяки відповідальній самоорганізації кожного учасника. А для того, щоб бути достойним онлайн-колегою, необхідно:

- 1) зважено обирати спосіб комунікації й досконало вивчити технічні можливості обраного сервісу;
- 2) заздалегідь готуватися до онлайн-заходів;
- 3) поважати особистий час та простір усіх учасників спілкування;
- 4) бути уважним.

Велике значення має підготовка до відеоконференції, а саме

1) попередня перевірка технічної готовності (налаштування інтернет-з'єднання, технічна справність обладнання, перевірка камери і мікрофону, налаштування правильного освітлення обличчя, встановлення необхідного сервісу відеозв'язку та попереднє його тестування, освоєння основних функцій);

2) фізична підготовка (відповідний зовнішній вигляд і одяг, нейтральний задній план або розмитий фон, тиша в приміщенні, зручне робоче місце, склянка води);

3) психологічна підготовка (самоналаштування на активну взаємодію, розминка шиї та кистей рук, виховання звички не запізнюватись на початок конференції);

4) підготовка усіх необхідних дидактичних та інших матеріалів до онлайн-заняття.

Під час проведення відеоконференції варто одразу встановити правила для учасників:

- підписати свій акаунт прізвищем та ім'ям і встановити реальне фото;
- вчасно підключитись, поважати час інших учасників конференції;
- камера має бути постійно увімкнена у всіх учасників;
- мікрофон вмикати лише тоді, коли говорите;
- не перебивати спікера (всі питання краще писати в чат, або озвучити їх на завершальному етапі зустрічі, або «підняти руку» і запитати після дозволу);
- дотримуватись загальноприйнятих правил хорошого тону (не сперечатися, не кричати, поводитися пристойно; не відволікатися постійно на сторонні об'єкти; не займатися сторонніми справами);
- пам'ятати про онлайн дрес-код;
- бути уважним слухачем і активним учасником взаємодії.

Більш детально зупинимося на технічних аспектах діджитал-етикету.

Проведення навчальних занять у дистанційному форматі здійснюється переважно засобами сервісів відеоконференцій. Відеоконференція – це будь-який вид телекомунікації між двома або більшою кількістю людей із використанням відео- й аудіозв'язку. Віртуальне середовище відеоконференції дозволяє провести: урок, лекцію, вебінар, практичну чи лабораторну роботи, консультацію, інструктаж, конференцію, презентацію, диспут та інші форми організації навчання. Зауважимо тільки, що формування умінь під час проведення лабораторних і практичних робіт обмежено наявним в учнів обладнанням та матеріалами. Серед найпоширеніших сервісів онлайн-навчання, за даними освітніх порталів, є: Google Meet, Zoom, Skype, Microsoft Teams, Cisco WebEx Meeting, WhatsApp Messenger, Viber Messenger, TrueConf Server, MyOwnConference, Facebook Messenger [8; 9]. Проте, проведене опитування серед педагогів Чернігівської області показало, що для проведення дистанційних групових занять поширення набули лише чотири з них: Zoom (67,9%), Google Meet (19,1%), Skype (10,4%) і Microsoft Teams (2,6%).

Для оцінки зручності модераторів спілкування між учасниками освітнього процесу доцільно визначити критерії щодо можливостей сервісів відеоконференцій:

- підтримка синхронного двостороннього зв'язку через передачу зображення і звуку;
- заборона/обмеження спілкування у чаті;
- вимкнення/увімкнення мікрофонів і веб-камер учасників відеоконференції;
- спосіб візуалізації присутніх учасників відеоконференції;
- інструменти візуальної підтримки розповіді під час розмови;
- можливість демонстрування реакції у ході спілкування на певні висловлювання та підняття руки, щоб узяти слово у розмові;
- маніпуляції з в'юпортом учасника відеоконференції на основному екрані;
- можливість доступу до матеріалів навчального заняття;
- можливість виконання запису відеоконференції;
- організація підсередовища для спілкування у мікрогрупах у межах відеоконференції.

Налаштування середовищ Zoom, Google Meet і Microsoft Teams показано на рисунках 1, 2 і 3.

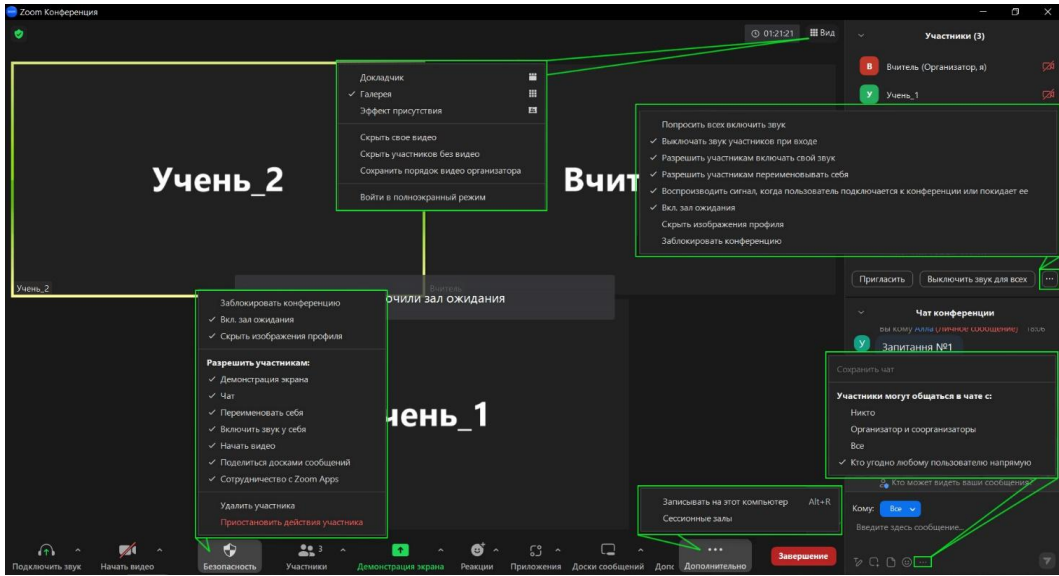

Рис. 1. Налаштування середовища Zoom

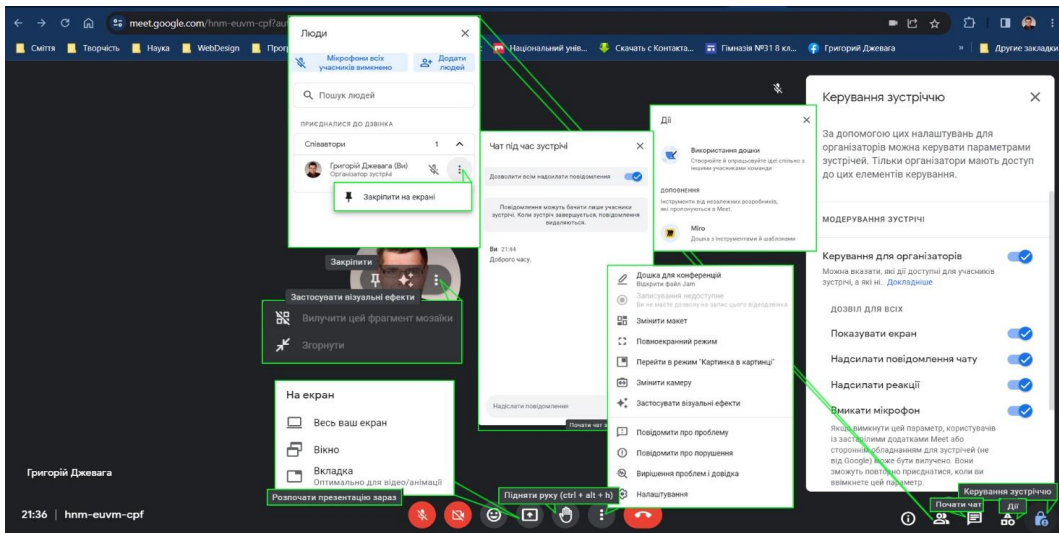

Рис. 2. Налаштування середовища Google Meet

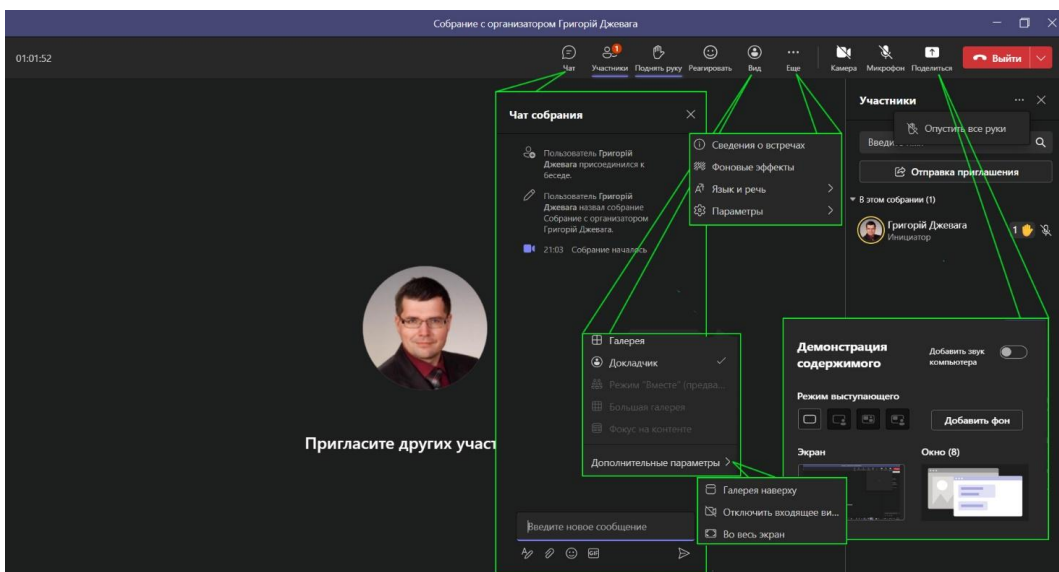

Рис. 3. Налаштування середовища Microsoft Teams

Розглянемо як реалізовані інструменти модераторії педагогічного спілкування у поширених сервісах відеоконференцій за визначеними вище критеріями. Це допоможе кожному педагогу обрати собі доцільний віртуальний освітній простір для організації бесід, виступів, обговорень і опитувань засобами відеоконференцій.

Усі вище перераховані сервіси відеоконференцій надають можливості учасникам у синхронному режимі бачити і чути один одного. Таке віртуальне середовище максимально комфортно для організації спілкування під час навчання. Ми можемо чути думки учасників освітнього процесу і бачити їх емоційну невербальну реакцію. Якщо брати до уваги тільки цей критерій, тоді можна використовувати будь-який сервіс відеоконференцій чи навіть месенджер. Проте, для групового спілкування, більше трьох осіб, і зручної модераторії спілкування месенджери, такі як Viber, Telegram і Messenger не оптимізовані для цього, з огляду надлишкового навантаження на процесор і зайнятого обсягу оперативної пам'яті.

Для якісного сприйняття зовнішнього вигляду співучасників відеоконференції доцільно дотримуватися таких правил:

- оптична вісь камери повинна бути встановлена на рівні очей абонента і перпендикулярно до площини обличчя, щоб уникнути візуальних спотворень у пропорціях голови;
- неприйнятно буде бачити на зображенні з веб-камери тільки верхню частину обличчя, тоді якщо частину волосся буде не видно – не так страшно;
- перед обличчям доречно розташувати або джерело розсіяного світла, або розміститися навпроти вікна, з якого на обличчя може попадати м'яке денне світло;
- тло заднього плану повинне бути світлим (або зеленим чи синім, відмінним від кольору шкіри) і однотонним, щоб полегшувати заміну фону чи накладання на нього ефектів (у вкладці «Налаштування камери»);
- на задньому плані варто уникати особистих речей і безладу;
- мікрофон доречно використовувати або штатний з веб-камери, або петличний, або користуватися гарнітурою для уникнення утворень звукової петлі і зменшення шумів;

Сприйняття загальної аудиторії здійснюється за рахунок відображення зображення окремих веб-камер у в'юпортах. Вони можуть розміщуватися або у вигляді галереї, або у вигляді доповідача/демонстрування екрану, який буде займати практично весь екран монітору. Відповідні налаштування знаходяться у меню «Вигляд». Наприклад, Zoom дозволяє розташувати від 25 до 49 в'юпортів для широкоформатного монітора і 4 в'юпорта на смартфоні; в Google Meet може розміщуватися від 16 до 49 в'юпортів, а в Microsoft Teams – до 49. Максимальна кількість учасників на одному моніторі може бути менша 49. Це буде залежати від обладнання, яке використовується: процесора (покоління Gen 11 і кількості ядер не менше 4), графічного процесора й обсягу оперативної пам'яті (не менше 8 Gb). Недоліками Google Meet і Microsoft Teams є те, що вони не дозволяють бачити неактивних користувачів, які мовчать і не рухаються, шляхом гортання сторінок основного екрану, якщо загальна кількість учасників перевищує 49 чоловік. Це можна зробити тільки у Zoom.

Для об'єднання учасників освітнього процесу у мікрогрупи у сервісі Zoom можна додати з сайту функцію «Сесійні зали». Ця функція ділить загальну трансляцію відеоконференції у відокремлені, але керовані підконференції. Тривалість поділу і розподіл абонентів може бути скерована або самими учасниками, або педагогом/організатором/співорганізатором відеоконференції. Таким чином можна обговорити яесь питанням малим колом осіб, а потім певні висновки обговорити на загальному зібранні. Дана функція буде корисною під час проведення тренінгів чи семінарів.

У всіх чотирьох сервісах відеоконференцій Zoom, Google Meet, Skype і Microsoft Teams однаково реалізовані загальні функції модераторії, такі як: вимкнення мікрофонів і камер у всіх учасників одночасно, видалення учасника з конференції, заборона демонстрування екрану, прояв реакції на висловлювання за допомогою смайлів (окрім Skype) у межах в'юпорту і чату, підняття руки, закріплення користувача у певній частині екрану, наприклад, монітор сурдоперекладача чи співдоповідача. Зокрема у Zoom і Google Meet можна використовувати макет «Вікно у вікні», що дозволяє розмістити в'юпорт доповідача у зручному місті екрану. До того ж, Google Meet дозволяє згорнути кожен в'юпорт окремо у компактний бокс з підписом абонента і переміщувати його по екрану.

В усіх сервісах відеоконференцій можна заборонити загалом використання внутрішнього чату та використовувати форматування тексту повідомлення (окрім Google Meet і Skype). Проте, у сервісі Zoom відрізняється керування перепискою у чаті введенням гнучких обмежень переписки між абонентами у додатковому меню, розташованому за трьома крапками. Пункти налаштування меню можна використовувати під час фронтального опитування у межах конференції без сторонніх ресурсів, таких як Google Form, Kahoot і Quizizz:

- «Ніхто» – спілкування у чаті заборонено усім, під час усного опитування;
- «Організатор і співорганізатор» – спілкуватись можуть виключно організатор і співорганізатор з кожним учасником відеоконференції окремо, під час швидкого письмового опитування чи вікторини;
- «Усі» – спілкуватись можуть усі або через загальний чат або тільки організатор і співорганізатор з кожним учасником відеоконференції окремо, доречно буде під час анкетування чи визначення загальної думки;
- «Хто завгодно будь-якому користувачу напряму» – кожен може написати або у загальний чат, або спілкуватися особисто між собою у приватних повідомленнях. Таке налаштування можна використовувати під час дискусій чи обговорення.

Також у Zoom реалізована гнучка функція коментарів, які вмикаються у організатора в меню «Коментувати» під час демонстрування екрану, а в інших учасників конференції – в меню «Налаштування перегляду» → «Коментувати». Дана функція реалізована за допомогою можливості робити рукописні записи, ескізи, друкувати текст, ставити штампи або робити скріншоти. Можливість робити коментарі іншим учасникам можна вимкнути. Для інших сервісів необхідно завантажувати стороннє програмне забезпечення, яке не завжди зручно використовувати.

Слід зауважити також, що безкоштовний запис навчальних занять можна здійснювати лише у сервісі відеоконференцій Zoom.

Отже, успіх онлайн-навчання залежить не тільки від якості інформаційно-освітнього середовища, а багато в чому від уміння педагога організувати ефективну комунікацію учасників відеоконференцій. І не залежно від формату роботи не можна нехтувати дотриманням елементарних елементів поваги до співрозмовника, норм та правил спілкування. При цьому важливо зважено обирати спосіб комунікації, поважати особистий час і простір людей, заздалегідь готуватися до онлайн-заходів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Реалії сучасного життя змушують освітянську спільноту перебудовувати звичні форми, методи і засоби здійснення педагогічної взаємодії, освоювати цифровий простір, опанувати нові цифрові інструменти. Ефективність онлайн-спілкування під час відеоконференцій залежить від володіння усіма учасника педагогічного процесу специфічними навичками, дотримання норм і правил поведінки в цифровому середовищі, які називають педагогічним діджитал-етикетом. Мета цифрового етикету – зробити онлайн-спілкування більш організованим, зрозумілим, комфортним, зручним, приємним, продуктивним. Правила цифрового етикету обумовлені психологічними закономірностями людського спілкування, мають великий виховний вплив і безпосередньо залежать від технічних параметрів відеосервісів Zoom, Google Meet, Skype, Microsoft Teams та інших, які застосовуються в освітньому процесі. Знання діджитал-етикету і постійне вдосконалення його навичок є обов'язковим для усіх педагогічних фахівців і для здобувачів освіти.

Навіть в умовах офлайн-освіти, за якою усі надзвичайно скучили за роки пандемії і війни, дистанційне навчання вже, вочевидь, ніколи не втратить своєї актуальності і стане невід'ємною частиною освітнього процесу: з'являтимуться нові способи організації спілкування в цифровому просторі, нові інструменти цифрової взаємодії, а відтак дослідження теми діджитал-етикету й у перспективі потребуватиме постійної уваги, оновлення і вдосконалення.

References

1. Андрійченко Ж. О., Близняк Т. П., Майстренко В. О. Digital-етикет та комунікації: тенденції та вимоги сьогодення. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34.
Andriichenko, Zh. O., Bliznyuk, T. P., Maistrenko, V. O. (2021). Digital-etyket ta komunikatsii : tendentsii ta vymohy sohodennia. [Digital label and communications: today's trends and requirements]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 34.
2. Бахмат Н. В., Сторчова Т. В., Моцик Р. В., Мелекесцева Н. В., Братиця Г. Г. Сучасні тенденції розвитку цифрової компетентності майбутніх учителів: європейський досвід. *Академічні візії*. Вип. 15, 2023. URL : <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/122> (дата звернення 13.06.2023)
Bakhmat, N. V., Storchova, T. V., Motsyk, R. V., Melekestseva, N. V., Bratytsia, H. G. (2023). Suchasni tendentsiyi rozvytku tsyfrovoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv: yevropeys'kyu dosvid [Modern trends in the development of digital competence of future teachers: European experience]. *Akademichni viziyi – Academic visions*. 15. Retrieved from : <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/122>
3. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навч. посіб. Житомир: ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2021. 100 с.
Garkavets, S. O., Volchenko, L. P. (2021). Spilkuvannya v pedahohichnomu protsesi [Communication in the pedagogical process] : study guide. Zhytomyr, Ukraine : TOV «Vydavnychyy dim «Buk-Druk»».
4. Концепція розвитку цифрових компетентностей. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>
Konceptsiya rozvytku tsyfrovyykh kompetentnostey [Concept of development of digital competences]. *Approved by order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 3, 2021*. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>
5. Норми етикету під час дистанційного навчання. URL : <https://nubip.edu.ua/node/85895>
Normy etyketu pid chas dystantsiynoho navchannya [Rules of etiquette during distance learning]. Retrieved from : <https://nubip.edu.ua/node/85895>
6. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє e-середовище сучасного університету»*. Розробники : Морзе Н. В. та інші. Київ, 2019. URL : <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s39> (дата звернення 13.06.2023)
Morze, N., Bazeliuk, O., Vorotnikova, I., Dementievskaya, N., Zakhar, O., Nanaieva, T., Pasichnyk, O., & Chernikova, L. (2019). Opys tsyfrovoyi kompetentnosti pedahohichnoho pratsivnyka [Description of the digital competence of the pedagogical worker]. *Elektronne naukove fakhove vydannya «Vidkryte osvityne e-*

seredovyshche suchasnoho universytetu» – Electronic scientific publication «Open educational e-environment of a modern university». Kyiv, Ukraine. Retrieved from: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s39>

7. Правила етикету відеоконференції. URL : <https://myownconference.com/blog/uk/pravila-etiketu-videokonferentsii/>
Pravyla etyketu videokonferentsiyi [Video conference etiquette rules]. Retrieved from : <https://myownconference.com/blog/uk/pravila-etiketu-videokonferentsii/>
8. Топ-10 відеопрограм для проведення дистанційної роботи в період карантину. *Освітній портал регіональних центрів зайнятості* URL : <https://chk.dcz.gov.ua/node/6951> (дата звернення: 07.06.2023).
Top-10 videoprogram dlia provedennia dystantsiinoi roboty v period karantynu [Top 10 video programs for remote work during quarantine]. *Osvitnii portal rehionalnykh tsentriv zainiatosti – Educational portal of regional employment centers*. Retrieved from : <https://chk.dcz.gov.ua/node/6951>
9. Цифрові інструменти. Вебінари та відеоконференції. *Портал «Блог Центру навчальних та інноваційних технологій УКУ»* URL : <http://ceit-blog.ucu.edu.ua/resursy/tsyfrovi-instrumenty/webinars/> (дата звернення: 07.06.2023).
Tsyfrovi instrumenty. Vebinary ta videokonferentsii [Digital tools. Webinars and video conferences]. *Portal «Bloh Tsentru navchalnykh ta innovatsiinykh tekhnolohii UKU» – Portal «Blog of the Center for Educational and Innovative Technologies of UCU»*. Retrieved from : <http://ceit-blog.ucu.edu.ua/resursy/tsyfrovi-instrumenty/webinars/>
10. Як покращити етикет відеоконференцій. URL : <https://experience.dropbox.com/uk-ua/resources/video-conferencing-etiquette>
Yak pokrashchyty etyket videokonferentsiy [How to improve video conferencing etiquette]. Retrieved from : <https://experience.dropbox.com/uk-ua/resources/video-conferencing-etiquette>
11. Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu). Retrieved from : https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en

Pyskun O.

ORCID 0000-0002-9825-8741

*PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy,
Psychology and Methodology of Technological Education,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: oks76@ukr.net*

Dzhevaha H.

ORCID 0000-0001-6853-885X

*PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Pedagogy,
Psychology and Methodology of Technological Education,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv colehium»
(Chernihiv, Ukrainian) E-mail: dzhevaga.g@gmail.com*

Nosovets N.

ORCID 0000-0003-1536-4870

*PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Pedagogy, Psychology and
Methodology of Technological Education,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: ppmtpn@gmail.com*

DIGITAL ETIQUETTE: COMMUNICATION RULES DURING ONLINE LEARNING

The article is dedicated to the actual direction of contemporary education development – its digitilisation. The digitilisation of education led to the necessity of formation of special digital skills at all participants of pedagogical process, development of new regulations and rules of communication in a digital environment. With regard to this ethics and culture of professional pedagogical communication has been changed. An ordinary lesson has been turned into online conference, where there is no direct contact of participants, where the lecturer has to transform

radically the ways of presenting learning material, to organize practical work group interaction of students in a new way and to use new ways of getting feedback.

The article proves the importance of using digital etiquette not only by a lecturer but by all participants of online communication, because effectiveness of the whole learning is affected by this. Methodical and ethical aspects of digital communication are considered. Special attention is paid to the technical aspects of holding videoconferencing. There are also results of pedagogical experience of the authors in organizing online communication.

The aim of the article is the research of peculiarities of communication in digital environment (especially during videoconferencing) in different aspects – psychological, methodical, ethical and technical, also making practical recommendations for improving effectiveness of online communication.

Methodology of research: analysis and systematization of scientific publications and pedagogical experience in research theme, interpretation and generalization of the results, making practical recommendations.

Scientific novelty is in grounding the value of digital etiquette skills for all participants of pedagogical process, in development of new regulations and rules of pedagogical online communication during videoconferencing.

Conclusions. Increasing influence of technologies and changes in social and economic environment force educational institutions, educators and students to adapt to new realities. Online education has become an important element of educational process and demands specific skills and approaches to interaction. Using digital etiquette is an extremely important aspect of this adaptive process. Digital etiquette defines regulations and rules of behavior in digital environment, which facilitate comfort, productiveness and respect during interaction. This can include such aspects as intime joining videoconferencing, appropriate use of a camera and a microphone, attentive listening and teaching, use of adequate communicative means etc.

Necessity of improving of digital etiquette skills remains actual even in offline education because digital instruments and communication in the internet are becoming an integral part of our everyday life.

Keywords: *digitalisation of pedagogical activity, online communication, videoconferencing, digital etiquette, digital competence of a lecturer.*

Стаття надійшла до редакції 15.06.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Т. В. Янченко